



Universiteit  
Leiden  
The Netherlands

**Paths towards philosophy : Søren Kierkegaard's place in Martin Heidegger's first Freiburg period lecture courses (1919-1923)**  
Kustassoo, K.

**Citation**

Kustassoo, K. (2018, June 20). *Paths towards philosophy : Søren Kierkegaard's place in Martin Heidegger's first Freiburg period lecture courses (1919-1923)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/63087>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/63087>

**Note:** To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page



Universiteit Leiden



The following handle holds various files of this Leiden University dissertation:

<http://hdl.handle.net/1887/63087>

**Author:** Kustassoo, K.

**Title:** Paths towards philosophy : Søren Kierkegaard's place in Martin Heidegger's first Freiburg period lecture courses (1919-1923)

**Issue Date:** 2018-06-20

## Appendix One: Heidegger's loose page entitled "Sin"

1. Martin Heidegger, *The Phenomenology of Religious Life*. Translated by Matthias Fritsch and Jennifer Anna Gosetti-Ferencei, Bloomington, Indiana University Press, 2004, p. 198-9

<p>What is base has its power in pulling toward itself, in blocking <i>authentic</i> understanding and in obscuring it.</p> <p>Understanding passes on to the side of the will, follows the falling inclination and even confirms that this is what is authentic.</p> <p>Christian complex of motivation:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Not understanding what is right,</li> <li>2. Not wanting to understand,</li> <li>3. Not <i>wanting</i>.</li> </ol> <p>The human being [?] [...] * what is not genuine, although he understood what is right, has the authentic defiance.</p> <p>"Therefore, interpreted Christianly, sin has its roots in willing, not in knowing, and this corruption of willing embraces the individual's consciousness." [Kierkegaard, <i>Sickness unto Death</i>, p. 95]</p> <p>That the sin is before God is precisely what is positive about it.</p> <p>The category of sin is the category of individuality.</p>
---

2. Comparison of Heidegger's loose page entitled "Sin" and the German translation of Kierkegaard's *The Sickness unto Death*.

Martin Heidegger (GA 60: [264-265]) loose page "Sünde"	Søren Kierkegaard, <i>Die Krankheit zum Tode</i> , übers. u. mit einem Nachwort von H. Gottsched, Jena 1911
<p>Das Niedere hat seine Stärke im Hinziehen, im Absperrern vom <i>eigentlichen</i> Verstehen und Verdunkeln dieses.</p> <p>Das Verstehen geht auf die Seite des Willens über, folgt der abfallen Neigung und bestätigt sogar, das sei das Eigentliche.</p>	<p>"Darüber wird die Erkenntnis immer dunkler, und das Niedere siegt immer mehr; ach, den das Gute muß sogleich getan werden, sogleich wenn es erkannt ist [...], aber das Niedere hat seine Stärke im Hinziehen. Der Wille hat nicht gerade etwas dagegen, daß dies geschieht, er sieht dabei fast durch die Finger. Und wenn dann die Erkenntnis gehörig dunkel geworden ist, so können Erkenntnis und Wille einander besser verstehen; zuletzt stimmen sie ganz zusammen, denn nun ist die Erkenntnis auf die Seite des Willens übergegangen und erkennt, daß es ganz richtig ist, wie er will." (KzT 1911, 91)</p>
<p>Christlicher Motivationszusammenhang:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. nicht verstehen das Rechte,</li> <li>2. nicht verstehenwollen,</li> <li>3. nicht <i>wollen</i>.</li> </ol>	<p>"Darum fängt das Christentum auch auf eine andere Weise damit an, daß eine Offenbarung von Gott dazu gehört, den Menschen darüber aufzuklären, was Sünde ist: daß die Sünde doch nicht darin liegt, daß der Mensch das Rechte nicht verstanden hat, sonder darin, daß er es nicht verstehen will, und darin, daß er es nicht will." (KzT 1911, 92)</p>

Der Mensch[?] [...*Ein Wort unleserlich*] das Unechte, obgleich er das Rechte verstand, hat den eigentlichen Trotz.	“Und dann lehrt es, daß ein Mensch das Unrechte tue (der eigentliche Trotz), obgleich er das Rechte verstanden habe, oder das Rechte zu tun unterlasse, obgleich er es verstanden habe; [...]” (KzT 1911, 92)
“Christlich verstanden liegt also die Sünde im Willen, nicht in der Erkenntnis; und diese Verderbtheit des Willens geht über das Bewußtsein des einzelnen hinaus.”	<i>direct quotation marked as such by Heidegger and with the reference to Kierkegaard as follows:</i> [S. Kierkegaard, Die Krankheit zum Tode, übers. u. mit einem Nachwort von H. Gottsched, Jena 1911, S. 93.]
Das die Sünde <i>vor Gott</i> ist, ist gerade das Positive an ihr.	“Daß die Sünde vor Gott ist, ist gerade das Positive an ihr.” (KzT 1911, 97)
Die Kategorie der Sünde ist die Kategorie der Einzelheit.	“Die Kategorie der Sünde ist die Kategorie der Einzelheit” (KzT 1911, 116)

## Bibliography

In all references where dual page numbers are given, the initial page number refers to the text in the English translation, the second (in square brackets) to the text in its original form. In the case of Søren Kierkegaard's texts this means that in the square brackets the reference is given to the first edition of the Danish collected works (Søren Kierkegaard, *Samlede Værker*, edited by A. B. Drachmann, J. L. Heiberg, and H. O. Lange, 14 vols., Copenhagen: Gyldendal, 1901-1906).

### 1. Works by Martin Heidegger

- GA 1 *Frühe Schriften*. GA 1. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1972.
- GA 5 *Off the Beaten Track*. Edited and translated by Julian Young and Kenneth Haynes, Cambridge UP, 2002. [*Holzwege*. GA 5. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1977.]
- GA 6.2 [*Nietzsche II*. Edited by Brigitte Schillbach. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1997.] *Nietzsche: Volume IV*. Translated by Frank A. Capuzzi. San Francisco: Harper & Row, 1982. Additional essays from *Nietzsche II* are translated by Joan Stambaugh, in: Martin Heidegger, *The End of Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press, 2003.
- GA 8 *What is Called Thinking?* Translated by Fred D. Wieck and J. Glenn Gray. New York, Evanston, and London: Harper & Row, 1968. [*Was heisst Denken?* 1951-52. GA 8. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 2002.]
- GA 9 *Wegmarken*. GA 9. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1976.
- GA 12 *On the Way to Language*. Translated by Peter D. Hertz. New York: HarperCollins Publishers, 1982. [*Unterwegs zur Sprache*. GA 12. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1985.]
- GA 49 *Die Metaphysik des deutschen Idealismus: Zur erneuten Auslegung von Schelling: philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände (1809)*. GA 49. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1991.
- GA 56/57 *Towards the Definition of Philosophy. (Freiburg Lecture-Courses 1919.)* Translated by Ted Sadler. London: Continuum, 2008. [*Zur Bestimmung der Philosophie*. GA 56/57. 2., durchgesehene und ergänzte Auflage. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1999.]
- GA 58 *The Basic Problems of Phenomenology: Winter Semester 1919/1920*. Translated by Scott M. Campbell. London, New York: Bloomsbury, 2013. [*Grundprobleme der Phänomenologie (1919/20)*. GA 58. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1993.]
- GA 59 *Phenomenology of Intuition and Expression: Theory of Philosophical Concept Formation*. Translated by Tracy Colony. London, New York: Continuum, 2010.

- [*Phänomenologie der Anschauung und des Ausdrucks*. GA 59. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1993.]
- GA 60 *The Phenomenology of Religious Life*. Translated by Matthias Fritsch and Jennifer Anna Gosetti-Ferencei. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2004. [*Phänomenologie des religiösen Lebens*. GA 60. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1995.]
- GA 61 *Phenomenological Interpretations of Aristotle: Initiation into Phenomenological Research*. Translated by Richard Rojcewicz. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2001. [*Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles*. GA 61. 2., durchgesehene Auflage. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1994.]
- GA 62 *Phänomenologische Interpretation ausgewählter Abhandlungen des Aristoteles zu Ontologie und Logik*. GA 62. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 2005.
- GA 63 *Ontology – The Hermeneutics of Facticity*. Translated by John van Buren. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2008. [*Ontologie (Hermeneutik der Faktizität)*. GA 63. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1988.]
- GA 66 *Mindfulness*. Translated by Parvis Emad and Thomas Kalary. London: Athlone, 2006. [*Besinnung (1938/39)*. GA 66. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann Verlag, 1997.]
- JR “Comments on Karl Jaspers’ *Psychology of Worldviews* (1920),” in: John van Buren (ed.), *Supplements: From the Earliest Essays to Being and Time and Beyond*. Albany: State University of New York Press, 2002, 71-103. [“Anmerkungen zu Karl Jaspers “Psychologie der Weltanschauungen,”” in *Wegmarken*. GA 9. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976, 1-44.]
- NI [*Nietzsche*. Erster Band. Neske, 1961]. *Nietzsche. Volume III*, in: Martin Heidegger, *Nietzsche. Volume III-IV: The Will to Power as Knowledge and as Metaphysics; Nihilism*. Edited by David Farrell Krell. Translated by Joan Stambaugh, David Farrell Krell, and Frank A. Capuzzi. San Francisco: HarperCollins, 1991. Additionally, *Nietzsche. Volume I-II: The Will to Power as Art; The Eternal Recurrence of the Same*. Translated by David Farrell Krell. San Francisco: HarperCollins, 1991.
- SuZ *Being and Time*. Translated by John Macquarrie and Edward Robinson. San Francisco: Harper & Row, 2008 [1962]. [*Sein und Zeit*. 13., unveränd. Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1976 [1927].]
- “Letter to Engelbert Krebs on His Philosophical Conversion,” in: *Becoming Heidegger: On the Trail of His Early Occasional Writings, 1910-1927*. Edited by Theodore Kisiel and Thomas Sheehan. Northwestern Studies in Phenomenology and Existential Philosophy. Evanston, IL: Northwestern University Press, 2007, 95-96.
- “Letter to Karl Löwith on His Philosophical Identity,” in: *Becoming Heidegger: On the Trail of His Early Occasional Writings, 1910-1927*. Edited by Theodore Kisiel and Thomas Sheehan. Northwestern Studies in Phenomenology and Existential Philosophy. Evanston, IL: Northwestern University Press, 2007, 99-102. [“Drei

Briefe Martin Heidegger an Karl Löwith,” in Dietrich Papenfuss and Otto Pöggeler (eds), *Zur philosophischen Aktualität Heideggers*, vol. 2, *Im Gespräch der Zeit*. Frankfurt: Klostermann, 1990, 27-39.]

- “Phenomenological Interpretations in Connection with Aristotle: An Indication of the Hermeneutical Situation (1922),” in: John van Buren (ed.), *Supplements: From the Earliest Essays to Being and Time and Beyond*. Albany: State University of New York Press, 2002, 111-145. [“Phänomenologische Interpretation zu Aristoteles (Anzeige der hermeneutischen Situation),” in: Martin Heidegger, GA 62, 341-399.]
- “The End of Philosophy and the Task of Thinking,” in: Martin Heidegger, *On Time and Being*. Translated by Joan Stambaugh. New York, Harper & Row, 1972, 55-73. [“Das Ende der Philosophie und die Aufgabe des Denkens,” in: Martin Heidegger, *Zur Sache des Denkens*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1969, 61-80.]

## 2. Works by Søren Kierkegaard

- CA *The Concept of Anxiety*. Kierkegaard’s Writings, 8. Edited and translated by Reidar Thomte and Albert B. Anderson. Princeton: Princeton University Press, 1980. [*Begrebet Angst*, by Vigilius Haufniensis, ed. S. Kierkegaard, 1844.]
- CUP I *Concluding Unscientific Postscript. Vol. 1*. Kierkegaard’s Writings, 12.1. Translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1982. [*Afsluttende uvidenskabelig efterskrift*, by Johannes Climacus, ed. S. Kierkegaard, 1846.]
- E/O I *Either/Or. Part I*. Kierkegaard’s Writings, 3. Edited and translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1987. [*Enten-Eller*, 1-2, ed. Victor Eremita, 1843.]
- FT *Fear and Trembling*. In *Fear and Trembling; Repetition*. Kierkegaard’s Writings, 6. Translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1983. [*Frygt og Bæven*, by Johannes De Silentio, 1843.]
- PC *Practice in Christianity*. Kierkegaard’s Writings, 20. Translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1991. [*Indøvelse i Christendom*, by Anti-Climacus, ed. S. Kierkegaard 1850.]
- PV *The Point of View* (including *On my work as an Author*, *The Point of View for My work as an Author*, and *Armed Neutrality*). Kierkegaard’s Writings, 22. Edited and translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 2009. [*Om Min Forfatter-Virksomhed*.]
- R *Repetition*. In *Fear and Trembling; Repetition*. Kierkegaard’s Writings, 6. Translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1983. [*Gjentagelsen*, by Constantin Constantius, 1843.]
- S ““The Single Individual”: Two “Notes” Concerning My Work as an Author,” in: *The Point Of View*. Kierkegaard’s Writings, 22. Edited and translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 2009, 101-126. [“Den Enkelte”; Twede “Noter” betræffende min Forfatter-Virksomhed, published posthumously 1859.]

SuD *The Sickness unto Death*. Kierkegaard's Writings, 19. Edited and translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1980. [*Sygdommen til Døden*, by Anti-Climacus, ed. S. Kierkegaard, 1849.]

*Der Begriff der Angst*, in: Søren Kierkegaard, *Gesammelte Werke*, vol. 5. Edited and translated by Christoph Schrempf. Jena: Diederichs, 1912.

*Die Krankheit zum Tode*, in: Søren Kierkegaard, *Gesammelte Werke*, vol. 8. Edited by Christoph Schrempf, translated by Hermann Gottsched, Jena: Diederichs, 1911.

*Einübung im Christentum*, in: Søren Kierkegaard, *Gesammelte Werke*, vol. 9. Edited by Christoph Schrempf, translated by Hermann Gottsched, Jena: Diederichs, 1912.

*Entweder – Oder I*, in: Søren Kierkegaard, *Gesammelte Werke*, vol. 1. Edited by Christoph Schrempf, translated by Wolfgang Pfeleiderer and Christoph Schrempf, Jena: Diederichs, 1911.

*Gesammelte Werke*, vols. 1-12. Edited by Christoph Schrempf. Jena: Diederichs, 1909-1922.

*Kierkegaards Angriff auf die Christenheit*. Vol. 1. Edited by Albert Dorner und Christoph Schrempf. Stuttgart: Fr. Frommann's Verlag, 1896.

*Upbuilding Discourses in Various Spirits*. Translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1993. [*Opbyggelige taler I forskjellig aad*, 1847.]

### 3. Works by other authors

Ballan, Joseph (2015). "Race," in: Jon Stewart, Steven M. Emmanuel, and William McDonald (eds), *Kierkegaard's Concepts*, Tome V, Objectivity to Sacrifice. Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources, vol. 15. Aldershot: Ashgate, 185-190.

Berg, Robert J. (2005). "Einführung in Heideggers Interpretation der *Confessiones X* des Augustinus," in: Frederick Van Fleteren (ed.), *Martin Heidegger's interpretations of Saint Augustine: Sein und Zeit und Ewigkeit*. Collectanea Augustiniana. Texts and studies in religion, 114. Lewiston, NY and Queenston, Ontario: The Edwin Mellen Press, 99-117.

Berthold-Bond, Daniel (1991). "A Kierkegaardian critique of Heidegger's concept of authenticity," in: *Man and World*, 24 (2), 119-142.

Bröcker, Walter and Bröcker-Oltmanns, Käte (1994). "Editors' Afterword" ["Nachwort der Herausgeber"], in: Martin Heidegger, GA 61, 153-154 [201-203].

Bröcker-Oltmanns, Käte (1987). "Editor's Epilogue" ["Nachwort der Herausgeberin"], in: Martin Heidegger, GA 63, 88-90 [113-116].

Buben, Adam (2011). *The Existential Compromise in the History of the Philosophy of Death* [PhD thesis]. Graduate School Theses and Dissertations. University of South Florida. Available at: <<http://scholarcommons.usf.edu/etd/3020>> .

——— (2012). "The Perils of Overcoming 'Worldliness' in Kierkegaard and Heidegger," in: *Gatherings: The Heidegger Circle Annual*, vol. 2, 65-88.

——— (2013). "Heidegger's Reception of Kierkegaard: the Existential Philosophy of Death," in: *British Journal for the History of Philosophy* 21 (5), 967-988.



- Burch, Matthew I. (2013). "The Existential Sources of Phenomenology: Heidegger on Formal Indication," in: *European Journal of Philosophy* 21 (2), 258-278.
- Buren, John van (1989). *The Young Heidegger* [PhD thesis]. McMaster University. Available at: <<http://digitalcommons.mcmaster.ca/openssitations/1944>> .
- (1990). "The Young Heidegger and Phenomenology," in: *Man and World* 23 (3): 239-272.
- (1994). *The Young Heidegger: Rumor of the Hidden King*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- (2005). "The Earliest Heidegger: A New Field of Research," in: Hubert L. Dreyfus and Mark A. Wrathall (eds), *A Companion to Heidegger*. Malden/Oxford/Carlton: Blackwell, 19-31.
- Campbell, Scott M. (2012). *The Early Heidegger's Philosophy of Life: Facticity, Being, and Language*. New York: Fordham University Press.
- Caputo, John D. (1987). *Radical Hermeneutics: Repetition, Deconstruction, and the Hermeneutic Project*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- (1993). "Heidegger, Kierkegaard and the Foundering of Metaphysics," in: Robert L. Perkins (ed.), *International Kierkegaard Commentary, Vol. 6: "Fear and Trembling" and "Repetition."* Macon, GA: Mercer University Press, 201-224.
- (2010). "Toward a Postmodern Theology of the Cross: Augustine, Heidegger, Derrida," in: Phillip Cary, John Doody, and Kim Paffenroth (eds), *Augustine and Philosophy*. Lanham, MD: Lexington Books, 243-268.
- Carlisle, Clare (2005). "Kierkegaard's Repetition: The Possibility of Motion," in: *British Journal for the History of Philosophy* 13 (3), 521-541.
- (2013). "Kierkegaard and Heidegger," in: John Lippitt and George Pattison (eds), *The Oxford Handbook of Kierkegaard*. Oxford: Oxford University Press, 421-439.
- Carrere, Ernest Daniel (2006). *Creating a Human World: A New Psychological and Religious Anthropology In Dialogue with Freud, Heidegger, and Kierkegaard*. Scranton: University of Scranton Press.
- Crowell, Steven Galt (1995). "Heidegger's Phenomenological Decade." Review essay of Theodore Kisiel, *The Genesis of Heidegger's Being and Time* (University of California Press, 1993), in: *Man and World* 28 (4), 435-448.
- (2001). *Husserl, Heidegger, and the Space of Meaning: Paths Toward Transcendental Phenomenology*. Studies in Phenomenology and Existential Philosophy. Evanston: Northwestern University Press.
- Deleuze, Guilles and Guattari, Félix (1994). *What Is Philosophy?* Translated by Hugh Tomlinson and Graham Burchell. New York: Columbia University Press.
- Dreyfus, Hubert L. (2006). "Heidegger on the connection between nihilism, art, technology, and politics," in: Charles B. Guignon (ed.), *The Cambridge Companion to Heidegger*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 345-372.
- Dreyfus, Hubert L. and Rubin, Jane (2001). "Appendix: *Kierkegaard, Division II*, and later Heidegger," in: Dreyfus and Rubin, *Being-in-the-World: A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I*. M.I.T. Press, 1991, 283-340.
- Düsing, Edith (2001). "Der Begriff der Angst bei Kierkegaard und Heidegger," in: Manfred Baum and Klaus Hammacher (eds), *Transzendenz und Existenz: Idealistische Grundlagen und moderne Perspektiven des transzendentalen Gedankens*. Amsterdam: Rodopi, 21-60.
- Fehér, István M. (2009). "Religion, Theology, and Philosophy on the Way to *Being and Time*: Heidegger, the Hermeneutical, the Factual, and the Historical with Respect to Dilthey and Early Christianity," in: *Research in Phenomenology* 39 (1), 99-131.

- Fletteren, Frederick van (2005). "Augustine: *Confessions X*," in: Frederick Van Fletteren (ed.) *Martin Heidegger's interpretations of Saint Augustine: Sein und Zeit und Ewigkeit*. Collectanea Augustiniana. Texts and studies in religion, 114. Lewiston, NY and Queenston, Ontario: The Edwin Mellen Press, 3-25.
- Floyd, Gregory P. (2016). *From Consciousness to Life: Phenomenology and the Religious Phenomenon in Husserl, Heidegger, and Kierkegaard* [PhD thesis]. Boston College. Morrissey College of Arts and Sciences. Available at: <<http://dlib.bc.edu/islandora/object/bc-ir:107300>> .
- Frede, Dorothea (2006). "The question of Being: Heidegger's project," in: Charles B. Guignon (ed.), *The Cambridge Companion to Heidegger*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 42-69.
- Gander, Hans-Helmut (1992). "Afterword from the editor" ["Nachwort des Herausgebers"], in: Martin Heidegger, GA 58, 199-204 [265-273].
- Grøn, Arne (2008). *The Concept of Anxiety in Søren Kierkegaard*. Translated by Jeanette B. L. Knox. Macon, Georgia: Mercer University Press.
- Guigon, Charles (2011). "Heidegger and Kierkegaard on Death: The Existentiell and the Existential," in: Patrick Stokes and Adam J. Buben (eds), *Kierkegaard and Death*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 184-203.
- Hanson, Jeffrey (2010). "Introduction," in: Jeffrey Hanson (ed.) *Kierkegaard as a Phenomenologist: An Experiment*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press, ix-xxiv.
- Heimbüchel, Bernd (1987, 1999). "Editor's Afterwords to the First and Second editions" ["Nachwort des Herausgebers"; "Zur zweiten Auflage"], in: Martin Heidegger, GA 56/57, 166-169 [221-225].
- Himmelstrup, Jens (1962). *Søren Kierkegaard: International Bibliografi*. Copenhagen: Nyt Nordisk Forlag.
- Hunsinger, George (1969). *Kierkegaard, Heidegger, and the Concept of Death* (Stanford Honors Essay in Humanities, vol. 12). Stanford: Stanford University Press.
- Huntington, Patricia J. (1995). "Heidegger's Reading of Kierkegaard Revisited: From Ontological Abstraction to Ethical Concretion," in: Martin J. Matušík and Merold Westphal (eds), *Kierkegaard in Post/Modernity*. Bloomington: Indiana University Press, 43-65.
- Husserl, Edmund (1911). "Philosophy as Rigorous Science." Translated by Quentin Lauer, in: *Phenomenology and the Crisis of Philosophy*. New York: Harper & Row, 1965, 71-147. ["Philosophie als strenge Wissenschaft," in: *Logos*, vol. 1, 289-341.]
- Janik, Allan (1984). "Haecker, Kierkegaard, and the Early Brenner: A Contribution to the History of the Reception of *Two Ages* in the German-Speaking World," in: Robert L. Perkins (ed.), *International Kierkegaard Commentary, Vol. 14: Two Ages: The Present Age and the Age of Revolution, A Literary Review*. Macon, GA: Mercer University Press, 189-222.
- Johnson, Patricia A. (1984). "The Task of Philosopher: Kierkegaard/Heidegger/Gadamer," in: *Philosophy Today* 28 (1), 3-18.
- Jung, Matthias and Regehly, Thomas (1995). "Afterword of the Editors of the Lecture Course Winter Semester 1920-21" ["Nachwort der Herausgeber der Vorlesung Wintersemester 1920/21"], in: Martin Heidegger, GA 60, 255-258 [339-343].
- Kaufmann, Walter (1959). "Existentialism and Death," in: *Chicago Review* 13 (2), 75-93.
- Kisiel, Theodore J. (1995). *The Genesis of Heidegger's Being and Time*. Berkeley: University of California Press.

- Kleinert, Markus (2013). "Theodor Haecker: The Mobilization of a Total Author," in: Jon Stewart (ed.), *Kierkegaard's Influence on Literature, Criticism and Art*, Tome I, *The Germanophone World. Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources*, vol. 12. Surrey and Burlington, VT: Ashgate, 91-114.
- Kovacs, George (1994). "Philosophy as Primordial Science in Heidegger's Courses of 1919," in: Theodore Kisiel and John van Buren (eds), *Reading Heidegger from the Start: Essays in His Earliest Thought*. Albany, New York: SUNY Press, 91-107.
- Kustassoo, Karin (2012). "Martin Heidegger's notion of formal indication as a particular methodological level of phenomenological explication" [MA thesis]. Department of Philosophy. Institute for Media, Cognition and Communication. University of Copenhagen. Academic advisor: Søren Overgaard.
- (2008). "Søren Kierkegaard Martin Heideggeri varajases loengukursuses *Augustinus ja neoplatonism*" ['Søren Kierkegaard in Martin Heidegger's early lecture course *Augustine and Neoplatonism*, MA thesis]. Department of Philosophy. University of Tartu. Academic advisor: Eduard Parhomenko.
- Lara, Francisco de (2008). *Phänomenologie der Möglichkeit: Grundzüge der Philosophie Heideggers 1919-1923*. Freiburg, München: Verlag Karl Alber.
- Lozar, Janko (2014). "Kierkegaard, Heidegger and Us Moderns," in: *Filosofia* 69 (5), 423-433.
- Magurshak, Dan (1985). "The Concept of Anxiety: The Keystone of the Kierkegaard-Heidegger Relationship," in: Robert L. Perkins (ed.), *International Kierkegaard Commentary, Vol 8: The Concept of Anxiety*. Macon, GA: Mercer University Press, 167-195.
- (1987). "Despair and Everydayness: Kierkegaard's Corrective Contribution to Heidegger's Notion of Fallen Everydayness," in: Robert L. Perkins (ed.), *International Kierkegaard Commentary, Vol. 19: The Sickness Unto Death*. Macon, GA: Mercer University Press, 209-237.
- Malpas, Jeff (2006). *Heidegger's topology: Being, place, world*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Martino, Daniel J. (2004). *The Later Heidegger and Contemporary Theology of God* [PhD thesis]. McAnulty College and Graduate School of Liberal Arts. Duquesne University.
- May, Reinhard (2005). *Heidegger's Hidden Sources: East Asian Influences on his work*. Translated, with a complementary essay, by Graham Parkes. Taylor & Francis e-Library.
- McCarthy, Vincent (2011). "Martin Heidegger: Kierkegaard's Influence Hidden and in Full View," in: John B. Stewart (ed.), *Kierkegaard and Existentialism, (Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources, vol. 9.)*. Aldershot: Ashgate, 95-125.
- McEwen, Cameron (1995). "On Formal Indication: Discussion of The Genesis of Heidegger's 'Being and Time'," in: *Research in Phenomenology*, 25 (1), 226 – 239.
- Mjaaland, Marius Gunnar Timmann (2006). "The Autopsy of One Still Living. On Death: Kierkegaard vs. Heidegger, Levinas, and Derrida," in: Robert L. Perkins (ed.), *International Kierkegaard Commentary, Vol. 9-10: Prefaces, Writing Sampler, and Three Discourses on Imagined Occasions*. Macon, GA: Mercer University Press, 359-386.
- (2008). *Autopsia: Self, Death, and God After Kierkegaard and Derrida*. Translated from Norwegian by Brian McNeil. Kierkegaard Studies Monograph Series 17. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

- Morgan, Marcia (2003). "Adorno's Reception of Kierkegaard: 1929-1933," in: *Søren Kierkegaard Newsletter*, vol. 46, 8-12.
- Mulhall, Stephan (2001). *Inheritance and Originality: Wittgenstein, Heidegger, Kierkegaard*. Oxford: Clarendon Press.
- Nagel, Thomas (1987). *What Does It All Mean? A Very Short Introduction to Philosophy*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Neumann, Günther (2005). "Nachwort des Herausgebers," in: Martin Heidegger, GA 62, [421-451].
- Overgaard, Søren (2003). "Heidegger's Early Critique of Husserl," in: *International Journal of Philosophical Studies* 11 (2), 157-175.
- (2004). *Husserl and Heidegger on Being in the World*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- (2005). "Being There: Heidegger's Formally Indicative Concept of Dasein," in: *The New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, vol. 5, 145-163.
- Pattison, Georg (2013). "Kierkegaard, Metaphysics, and Love," in: Heiko Schulz, Jon Stewart, and Karl Verstrynge in cooperation with Peter Šajda (eds), in: *Kierkegaard Studies Yearbook* 2013 (1). Berlin: De Gruyter, 181–196.
- (2010). "Kierkegaard and the limits of Phenomenology," in: Jeffrey Hanson (ed.), *Kierkegaard as a Phenomenologist: An Experiment*, Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 188-207.
- Pöggeler, Otto (1990 [1963]). *Martin Heidegger's Path of Thinking*. Translated by Daniel Magurshak and Sigmund Barber. Atlantic Highlands, NY: Humanitas Press International, Inc. [*Der Denkweg Martin Heideggers*, Neske Publishers.]
- (1994). "Destruction and Moment." Translated by Daniel Magurshak. In: Theodore Kisiel and John van Buren (eds), *Reading Heidegger from the Start: Essays in His Earliest Thought*, Albany, NY: State University of New York Press, 137-156.
- Quist, Whence Marit (2002). "When your Past lies ahead of you – Kierkegaard and Heidegger on the Concept of Repetition," in: *Kierkegaard Studies Yearbook* 2002 (1). Berlin: De Gruyter, 78-92.
- Rojcewicz, Richard (2009). "Translator's Foreword," in: Martin Heidegger, GA 61, xiii-xiv.
- Schweidler, Walter (1988) "Die Angst und die Kehre: Zur strukturellen Verbindung Heideggers mit Kierkegaard," in: *Zeitschrift für Philosophische Forschung* 42 (2): 198-221.
- Seidel, George J. (2001) "Musing with Kierkegaard: Heidegger's *Besinnung*," in *Continental Philosophy Review* vol. 34, 403–418.
- Sheehan, Thomas. (1988) "Heidegger's *Lehrjahre*," in: John Sallis (ed.), *The Collegium Phaenomenologicum*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer, 77-137.
- (2000). "Kehre and Ereignis: A Prolegomenon to *Introduction to Metaphysics*," in: Gregory Fried and Richard Polt (eds), *A Companion to Martin Heidegger's Introduction to Metaphysics*. New Haven: Yale University Press, 3-16, 263-274.
- (2010). "The Turn," in: Bret W. Davis (ed.), *Martin Heidegger: Key Concepts*. Durham, GB: Acumen Publishing, 82-101.
- Strube, Claudius (1993). "Editor's afterword to the second edition" ["Nachwort des Herausgebers"], in: Martin Heidegger, GA 59, 155-157 [199-202].
- (1995). "Afterword of the Editor of the Lecture Course Summer Semester 1921 and of the Outlines and Sketches 1918-19" ["Nachwort des Herausgebers der Vorlesung

- Sommersemester 1921 und der Ausarbeitungen und Entwürfe 1918/19”], in: Martin Heidegger, GA 60, 259-263 [345-351].
- Theunissen, Michael (2000). “Das Erbauliche im Gedanken an den Tod: Traditionale Elemente, innovative Ideen und unausgeschöpfte Potentiale in Kierkegaards Rede *An einem Grabe*,” in: *Kierkegaard Studies Yearbook*, 2000 (1), 40-73.
- Thonhauser, Gerhard (2014). “Von der Kulturkritik der “Menge” zur existenzialen Analytik des “Man”,” in: *Kierkegaard Studies Yearbook*, 19 (1), 329-356.
- \_\_\_\_\_. (2013). “Kierkegaard in the Blind Spot of Universal Ontology Religion from Heidegger’s point of view.” Available at: <<http://univie.academia.edu/GerhardThonhauser>> .
- Turnbull, James (2009). “Kierkegaard, indirect communication, and ambiguity,” in: *The Heythrop Journal*, 50 (1) 13-22.
- Vries, Hent de (1998). “Formal Indication,” in: *Modern Language Notes*, 113 (3), 635-688.
- Weston, Michael (2003). *Kierkegaard and Modern Continental Philosophy: an Introduction*. Taylor & Francis e-Library.
- Wilke, Matthias (2012). “Emanuel Hirsch: A German Dialogue with “Saint Søren”,” in: Jon Stewart (ed.), *Kierkegaard’s Influence on Theology*, Tome I, *German Protestant Theology. Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources*, vol. 10. Surrey and Burlington, VT: Ashgate, 155-184.
- Yagi, Tsutomu Ben (2009). “Beyond Subjectivity: Kierkegaard’s Self and Heidegger’s Dasein,” in: *Perspectives: International Postgraduate Journal of Philosophy*, 2009, 60-77.



## Samenvatting

Dit proefschrift onderzoekt de plaats van Søren Kierkegaard in de colleges van Martin Heidegger gedurende zijn eerste periode in Freiburg (1919-1923). De hoofdvraag is: waarnaar is Heidegger op zoek in deze eerste periode in Freiburg, waar zijn vroege denkontwikkeling plaatsvond, en waar wendt hij zich tot Kierkegaard?

Het was mijn doel om door het verduidelijken van de plaats van Søren Kierkegaard in Martin Heideggers colleges tijdens deze eerste Freiburger jaren een bijdrage te leveren aan het onderzoek naar Heideggers vroege ontwikkeling, en bovendien meer licht te werpen op de relatie tussen deze twee denkers. Het onderzoek is vernieuwend in twee opzichten: ten eerste is deze periode van Heideggers denken die nog steeds grotendeels onontgonnen terrein en wordt zij tegelijk gezien als een veelbelovend onderzoeksgebied. In de tweede plaats bestaat er nog geen studie over de betekenis van Kierkegaard voor Heideggers denken in de tijd dat de laatste zijn eerste colleges gaf als *Privatdozent* aan de Universiteit van Freiburg. Deze studie probeert dit tekort aan te vullen. Maar dit is niet het enige resultaat, want uit het onderzoek komt naar voren dat de zoektocht naar de plaats van Kierkegaard in Heideggers vroege ontwikkeling ook openingen biedt om meer algemene kwesties rondom het onderzoek naar hun relatie in een breder perspectief aan de orde te stellen.

De relatie tussen Heidegger en Kierkegaard heeft al tientallen jaren de aandacht van onderzoekers getrokken en de bestudering ervan heeft inmiddels vele vormen aangenomen. Maar desondanks is de precieze aard van hun relatie nog steeds in het duister gehuld, en wordt zij vaak als ‘obsuur’ bestempeld. Een van de belangrijkste oorzaken van deze duisterheid is de manier waarop Heidegger over Kierkegaard spreekt en schrijft. Verwijzingen van Heidegger naar Kierkegaard kunnen vaak op veel verschillende manieren gedeut worden, en soms is het zelfs een kwestie van gissen naar de bedoeling van de verwijzing. Bovendien menen de meeste wetenschappers in dit onderzoeksveld dat Kierkegaard vaak aanwezig is in Heideggers geschriften zonder dat de laatste dit expliciet erkent. Vandaar dat zij spreken van het *zwijgen* van Heidegger over Kierkegaard, en vandaar ook dat zij naar Kierkegaards invloed zoeken buiten de expliciete verwijzingen om, op het niveau van wat ik de ‘motieven en structuren’ noem. Maar al met al heeft de ambiguë manier waarop Kierkegaard aanwezig is in zijn werken geleid tot een situatie waarin Kierkegaards betekenis voor Heidegger regelmatig wordt betwist. Dit leidt tot de

merkwaardige tweespalt dat Kierkegaard aan de ene kant wordt beschouwd als een belangrijke bron voor Heidegger, terwijl aan de andere kant de rol van Kierkegaard vaak helemaal genegeerd wordt. En ook wanneer Kierkegaard als een bron beschouwd wordt, dan verschillen de meningen over de vraag hoe groot zijn invloed nu werkelijk is geweest. Bovendien wordt de bijdrage van Kierkegaard aan Heideggers filosofie vaak beperkt tot de ontwikkeling van bepaalde begrippen, zoals ‘angst’, ‘existentie’ of de notie van het ‘*Augenblick*’. Maar de vraag kan gesteld worden of dit alles is. Is Kierkegaard voor Heidegger niet meer dan een religieuze schrijver die een paar interessante ideeën heeft? Wat is precies de plaats van Kierkegaard in de werken van Heidegger?

Gezien de manier waarop Kierkegaard wordt aangetroffen in de werken van Heidegger (het feit dat hij hem slechts een enkele keer met name noemt, meestal zonder verdere uitleg) en ook vanwege andere problemen rondom het onderzoek naar deze twee denkers (zoals de invloed van gedeelde bronnen en de mogelijke invloed van latere denkers op de interpretaties), is voor een specifieke benadering gekozen in dit onderzoek. Mijn analyse van Kierkegaards plaats in Heideggers vroege colleges begint daarom met een grondig onderzoek naar deze colleges vanuit Heideggers eigen probleemsituatie. Verder is gezocht naar Kierkegaards aanwezigheid in iedere collegeserie door Heideggers expliciete verwijzingen naar Kierkegaard op te sporen. Deze verwijzingen heb ik vervolgens gebruikt om Kierkegaards rol ook op het niveau van motieven en structuren te onderzoeken.

Als we ons uitgangspunt nemen in Heideggers eigen probleemsituatie, dan worden we geconfronteerd met de vraag: ‘wat is filosofie?’, een vraag die Heidegger expliciet aan de orde stelt in verschillende collegeseries tijdens zijn eerste periode in Freiburg. Hij is op weg om het eigen karakter en de taak van filosofie opnieuw te doordenken. In zijn concrete werk op dit gebied lijkt hij te bevestigen wat Deleuze en Guattari (1994) aanwijzen als de kern van de filosofische activiteit: het zou gaan om een activiteit van begripsvorming. Door het problematiseren van ons begrip van filosofie op basis van goed beargumenteerde overwegingen, lijkt Heidegger bovendien filosofie te bedrijven op de manier van Thomas Nagel (1987). En toch komt er in het opnieuw doordenken van wat filosofie is bij Heidegger een heel ander idee van de filosofie naar voren. Voor Heidegger gaat het in de filosofie niet filosofie over de activiteit van begripsvorming, en het is hem evenmin te doen om het uitwisselen van argumenten over bepaalde grensproblemen, hoewel deze beide elementen deel uitmaken van zijn concrete werk. Eerder richt de filosofie zich volgens Heidegger op de oorsprong en de voorwaarden van het begrijpen zelf, en daarom moet zij



ontstaan uit de manier waarop we erin slagen iets concreet te begrijpen. Daarmee richt hij zich op de bron van de filosofische problemen zelf, en met name op de vraag hoe deze problemen aan de orde gesteld en benaderd moeten worden. Voor Heidegger wordt dit de centrale kwestie wanneer hij telkens weer de vraag naar de filosofie aan de orde stelt.

De antwoorden op deze expliciet gestelde vragen leiden tot de centrale stellingen van deze dissertatie. Gesteld wordt dat Heidegger de filosofie in twee richtingen opnieuw doordenkt en dat hij daarbij twee verschillende beschrijvingen van filosofie geeft. Of, zoals ik het graag verwoord: Heidegger ontvouwt zijn centrale probleem hier in twee richtingen, en hij begeeft zich zodoende op een weg die twee mogelijke richtingen wijst. Hiermee wordt niet gezegd dat de filosofie zich Heidegger met meerdere gebieden moet bezighouden, maar dat er voor hem twee verschillende manieren zijn om toegang te krijgen tot datgene waar de filosofie zich op moet richten. Enerzijds is de filosofie (zoals die gerealiseerd wordt) de activiteit van het *filosoferen*, dat zich een toegang verschaft tot de concrete leefsituatie. Anderzijds is de filosofie erop gericht een adequate methode te ontwikkelen om toegang te krijgen tot haar onderwerp: filosofie is dan een manier van onderzoeken. Ik toon in deze dissertatie aan dat Heidegger zijn filosofie tegelijkertijd in deze beide richtingen ontwikkelt in de eerste Freiburger periode, en precies dat is van doorslaggevend belang om de plaats van Kierkegaard op zijn weg te kunnen verklaren. Want, zoals in verschillende hoofdstukken van deze dissertatie wordt gesteld en aangetoond: Kierkegaard blijkt van invloed te zijn in één van de beide genoemde richtingen, namelijk wanneer Heidegger mogelijkheid onderzoekt voor de filosofie om toegang te krijgen tot de concrete leefsituatie, of, zoals ik het ook noem, de toegang in en door het factische leven.

Op basis van dit inzicht, dat Heidegger zijn filosofie in twee richtingen leidt en dat Kierkegaard in een van deze richtingen naar voren treedt, is het bovendien mogelijk een verklaring te geven voor zowel de verschillende meningen over de invloed van Kierkegaard op Heideggers filosofie als voor de mate waarin deze invloed zich doet gelden. Ten eerste wordt betoogd dat het zicht op de rol van Kierkegaard in Heideggers filosofie afhangt van het standpunt dat men inneemt met betrekking tot Heideggers filosofie. Om dit aan te tonen, worden twee dominante benaderingen van de kwestie van Heideggers methode naar voren gehaald en wordt gesteld dat deze benaderingen verschillen in wat zij zien als het brandpunt van Heideggers filosofie. Verder betoog ik dat elke van deze twee benaderingen tot zijn filosofie (de gegeven voorbeelden zijn Theodore Kisiel en Søren Overgaard) de

nadruk legt op hetzij de ene hetzij de andere kant van wat Heidegger naar voren brengt. Op deze manier wordt duidelijk dat Heidegger zelf twee heel verschillende beschrijvingen van zijn filosofie mogelijk maakt. Het feit dat Heideggers filosofie op twee onderscheiden manieren benaderd wordt (al naargelang het aspect van zijn filosofiebeschouwing dat de voorrang krijgt), gecombineerd met het gegeven dat Kierkegaard met name in één van deze aspecten naar voren treedt, maakt het mogelijk om de verschillende meningen over de rol van Kierkegaard in Heideggers filosofie te verklaren. Aan de ene kant wordt Kierkegaard beschouwd als een belangrijke bron voor Heidegger, aan de andere kant wordt deze rol min of meer genegeerd. Voor zover Heidegger ruimte laat voor deze beide benaderingen, kan men dus inzien hoe Heidegger in zijn eigen werkwijze de oorzaak gezocht moet worden voor het bestaan van de twee tegenovergestelde duidingen van Kierkegaards belang voor zijn denken .

Een analyse van Heideggers verwijzingen naar Kierkegaard laat duidelijk zien dat de laatste een sterke invloed uitoefende op Heideggers filosofie. Heidegger wendt zich tot Kierkegaard binnen een bepaald vraaggebied, ongeacht waar zijn lezingen over gaan. Ook wordt aangetoond dat Kierkegaard in alle verschillende collegeseries een plaats heeft, ook al doordenkt Heidegger de weg die hij aflegt tijdens de eerste Freiburger periode telkens opnieuw. Zo leidt de analyse van de plaats van Kierkegaard in de collegeseries uit deze periode tot de stelling dat Kierkegaard voor Heidegger niet zomaar een metgezel is van wie hij slechts een aantal begrippen en thema's leent, maar dat zijn geschriften eerder dienen als een centrale inspiratiebron voor filosofie zoals deze geactualiseerd wordt. Kierkegaard komt te voorschijn zodra Heidegger voor de moeilijke taak staat om rekenschap te geven van de filosofie in een concrete leefsituatie.

\*\*\*

Deze dissertatie is verdeeld in acht hoofdstukken. Hoofdstuk 1 behandelt kwesties die spelen bij het kijken naar Heideggers eerste periode in Freiburg en naar zijn relatie tot Kierkegaard. Er wordt uitgelegd wat bedoeld wordt met Heideggers eerste periode in Freiburg; gewezen op de beschikbaarheid van Kierkegaards werken voor Heidegger en op specifieke bronnen die in deze dissertatie gebruikt worden; gethematiseerd in welke mate Kierkegaard aanwezig is in Heideggers verschillende geschriften; en geschetst hoe de relatie tussen Kierkegaard en Heidegger geduid is in de secundaire literatuur. Het voornaamste doel hier is om zicht te geven op de problemen die zich voordoen bij het onderzoeken van de relatie tussen deze twee denkers en op de specifieke benadering die ik

gekozen heb voor het bepalen van de plaats van Kierkegaard in Heideggers colleges tijdens zijn eerste periode in Freiburg.

De volgende zes hoofdstukken zijn gewijd aan Heideggers collegeseries in chronologische volgorde. De splitsing van deze hoofdstukken in twee delen is gebaseerd op de manier waarop Heidegger zijn problematiek ontvouwt in specifieke colleges en de aanwezigheid van Kierkegaard daarin. Met het aanbrengen van een indeling in twee delen probeer ik duidelijker zicht te geven op Heideggers problematiek en de ontwikkeling ervan, en op Kierkegaards positie in zijn colleges.

In het eerste deel richt ik mij op Heideggers colleges vanaf 1919 tot het wintersemester van 1920-21. In dit deel stel ik vast dat Heidegger het bevragen van de filosofie in twee richtingen opneemt en verduidelijk ik de manier waarop hij dit doet. Beginnend bij Heideggers colleges over *Die Idee der Philosophie und das Weltanschauungsproblem* (KNS 1919, in GA 56/57), laat ik eerst zien dat Heidegger zijn zoektocht naar de filosofie in twee richtingen ontwikkelt: hij verwoordt de taak van correcte filosofie door twee verschillende toegangswijzen aan voor te stellen. Verder wordt gesteld dat Heidegger hiermee de weg opent naar twee dominante manieren om zijn filosofie te interpreteren. In de volgende twee hoofdstukken betoog ik dat Heidegger deze beide richtingen na elkaar oppakt in zijn volgende lezingencyclusen. Eerst laat hoofdstuk drie zien dat hij in de lezingencyclus *Grundprobleme der Phänomenologie* (WS 1919/20, GA 58) kijkt naar de mogelijkheid van filosofie in de concrete leefsituatie. Adequate filosofie is volgens deze colleges intensiverende concentratie op de wereld van het zelf. In deze collegeserie noemt Heidegger Kierkegaard voor het eerst, als de denker die deze adequate toegangswijze gestalte weet te geven. Daarna betoogt hoofdstuk vier, voornamelijk op basis van de collegeseries *Phänomenologie der Anschauung und des Ausdrucks: Theorie der philosophischen Begriffsbildung* (SS 1920, GA 59) en het begin van *Einleitung in die Phänomenologie der Religion* (WS 1920-21, in GA 60), dat Heidegger zich vervolgens richt op filosofie als onderzoek door zich te concentreren op de vraag van de methodologie. Hier laat ik zien dat dat Heidegger het filosofische onderzoek beschrijft door middel van drie methodologische momenten (fenomenologische destructie, fenomenologische explicatie en formele indicatie). Na het schetsen van deze drie methodologische momenten, gaat de aandacht weer terug naar de twee voornaamste manieren om Heideggers filosofie te duiden en wordt getoond waar het verschil tussen beide ligt. De interpretaties verschillen daarin, dat ze voorrang geven aan verschillende zinrichtingen (*Sinnrichtungen*) in het

uitleggen van een fenomeen waar Heidegger op gewezen heeft: relatiezin (Bezugssinn) en actualisatiezin (Volzugssinn). Mijn belangrijkste argument is nu dat Heidegger zelf zijn filosofie tegelijkertijd in deze beide richtingen ontwikkelt en zo zelf de basis legt voor twee verschillende benaderingen van zijn filosofie waarin één van beide richtingen de voorrang krijgt. Dat dit het geval is, wordt bevestigd in het tweede deel van deze dissertatie, waarin de aanwezigheid van Kierkegaard meer prominent wordt.

Het tweede deel analyseert Heideggers drie collegeseries van 1921 tot 1923: over Augustinus (GA 60), over Aristoteles (GA 61) en over de hermeneutiek van de facticiteit (GA 63). In al deze colleges doordenkt Heidegger de filosofie opnieuw, waarbij hij telkens twee toegangswijzen onderzoekt, die beide steeds verder ontwikkeld worden. Door nauwkeurig te kijken naar de plaats van Kierkegaard in elk van de drie collegeseries, toon ik aan dat Kierkegaard belangrijk wordt voor Heidegger zodra hij rekenschap wil geven van de filosofie in de concrete leefsituatie. Verder wordt duidelijk dat Kierkegaard in iedere lezingencyclus aan de orde komt, ongeacht de vraag aan wie de lezing gewijd is of hoe de beschrijving van de filosofie door Heidegger ontwikkeld wordt.

In hoofdstuk vijf wordt betoogd dat wanneer Heidegger de *Belijdenissen* (boek X) van Augustinus uitlegt in de lezingencyclus *Augustinus und der Neuplatonismus* (SS 1921), hij tegelijkertijd steeds Kierkegaard in gedachten heeft. Duidelijk wordt dat in zijn interpretatie van Augustinus, Heidegger niet alleen Kierkegaard beschouwt binnen zijn analyse van de mogelijkheid van de juiste toegang in en door het factische leven, maar dat hij daarnaast ook zwaar op Kierkegaard leunt bij het ontwikkelen van zijn eigen beschrijving van de mogelijkheden die voor het factische leven openstaan. Om dit te laten zien, gaat dit hoofdstuk ook in op Kierkegaards *De ziekte tot de dood*. Bovendien stel ik in dit hoofdstuk een aanpassing voor van de gepubliceerde tekst van de lezingencyclus. Het is namelijk noodzakelijk om aan te geven dat een tekst die aan Heidegger zelf toegeschreven in feite een samenvatting blijkt te zijn van het tweede deel van Kierkegaards verhandeling *De ziekte tot de dood* (zie ook Appendix One).

In hoofdstuk zes gaat de aandacht uit naar Heideggers collegeserie *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles* (WS 1921–1922). Aangevoerd wordt dat Heidegger hier opnieuw het probleem van de filosofie op twee verschillende manieren aan de orde stelt: hij vraagt 1) hoe men te werk moet gaan met het filosofische onderzoek en 2) waar de mogelijkheid ligt voor de filosofie om toegang te krijgen tot de actuele leefsituatie. Deze verschillende aspecten worden gepresenteerd als onderdelen van dezelfde

vraag, maar worden apart geanalyseerd. Ik laat zien dat de analyse van het probleem van de filosofie zich in deze twee richtingen ontvouwt, en stel daarom een iets andere opmaak van de gepubliceerde tekst van de lezingencyclus voor. Bovendien geef ik een uitleg van het belang dat Kierkegaard voor Heidegger in deze opnieuw overdachte beschrijving van filosofie zoals die geactualiseerd wordt. Om de rol van Kierkegaard voor Heidegger hierin naar voren te halen, maak ik een uitweiding naar Kierkegaards *Het begrip angst*.

Het zevende hoofdstuk analyseert de laatste lezingencyclus van Heideggers eerste periode in Freiburg: *Ontologie – Hermeneutik der Faktizität* (SS 1923). Zowel Heideggers verwoording van de betekenis van de hermeneutiek als zijn beschrijving van het concrete werk van interpreteren worden gethematiseerd. Dit hoofdstuk laat zien dat Heidegger met name door Kierkegaard wordt beïnvloed als hij formuleert wat er gerealiseerd wordt door het concrete werk van interpreteren: een opnieuw overdachte beschrijving van de mogelijke toegang in en door het factische leven. In het bijzonder wordt Kierkegaards inbreng in deze lezingencyclus naar voren gehaald door te kijken naar de opmerkelijke overeenkomsten tussen Heideggers uiteenzetting en wat Kierkegaard verwoordt in een verhandeling waar Heidegger expliciet naar verwijst: *The Single Individual. [Den Enkelte]*.

Het laatste hoofdstuk van deze dissertatie (hoofdstuk acht) reflecteert op de resultaten van mijn zoektocht naar Kierkegaard in Heideggers eerste periode in Freiburg. Gevraagd wordt wat deze weg zegt over Heideggers doel: waar verwijst de vraag ‘wat is filosofie?’ uiteindelijk naar? Betoogd wordt dat deze vraag terugvoert naar het probleem van de juiste toegangswijze. Bovendien wordt gesteld dat Heideggers eigen korte thematiseringen van Kierkegaard de centrale beweringen van deze dissertatie bevestigen. Kierkegaard is een belangrijke bron van impulsen voor Heidegger wanneer hij zich ten doel stelt om een toegang te vinden tot de concrete leefsituatie. Tenslotte stel ik de vraag aan de orde welk aspect van Kierkegaards filosofie centraal staat in Heideggers belangstelling voor hem. Mijn voorstel, op basis van dit onderzoek, is dat Heidegger met name geïnteresseerd is in de meesterlijke manier waarop Kierkegaard erin slaagt de lezer zelf aan het vragen te zetten. Het erkennen van de noodzaak van vragen blijkt doorslaggevend te zijn, met name wanneer filosofie beschouwd wordt als toegangsweg tot de concrete leefsituatie die zich verzet tegen vaste bepalingen. De indringende ontmoeting met Kierkegaard maakte het voor Heidegger onmogelijk om voorbij te gaan aan dit probleem in zijn zoektocht naar de vraag wat de eigenlijke taak van filosofie is.

(Translation: Anthony Runia)



## Kokkuvõte

Käesolevas doktoritöös uurin Søren Kierkegaardi kohta Martin Heideggeri esimese Freiburgi perioodi loengukursustes (1919–1923). Keskselks küsimusteks on: mis oli Heideggeri esimese Freiburgi perioodi, kust leiame tema väga varase mõttearengu, otsingute siht ning kuskohas ta pöördub Kierkegaardi poole.

Selgitades Kierkegaardi kohta Heideggeri esimese Freiburgi perioodi loengukursustes, olen käesoleva uurimusega püüdnud panustada nii Heideggeri varase arengu uurimisse kui ka nimetatud kahe mõtleja suhestumise mõistmisse. Uurimistöö on uuenduslik kahes aspektis: esiteks, kuigi antud väitekirjas analüüsitud spetsiifilist Heideggeri mõtteperioodi peetakse paljutõotavaks uurimisalaks, on see siiani suures osas uurimata. Teiseks puudub seniajani uurimus, mis vaatleks Kierkegaardi tähendust Heideggeri filosoofiale tema varasemates kättesaadavates loengukursustes ehk ajal, mil ta tegutses kui *Privatdozent* Freiburgi Ülikoolis. Käesolev töö püüab antud lünka täita. Ent see ei ole töö ainus tulem. Kierkegaardi koha uurimine Heideggeri varases arengus võimaldas ühtlasi avada laiemat probleemistikku, mis ümbritseb kahte mõtlejat.

Heideggeri ja Kierkegaardi suhestumine on juba aastakümneid haaranud uurijate tähelepanu ning selle uurimine on võtnud mitmeid vorme. Hoolimata suurest hulgast uurimustest, mis on antud teemale pühendatud, on nende kahe mõtleja suhestumine sageli 'hämäraks' kuulutatud. Peamine põhjus selle hämaruse taga on viis, kuidas Heidegger Kierkegaardist kõneleb ja kirjutab. Nimelt, kui Heidegger Kierkegaardi oma kirjutistes eksplitsiitselt mainib, jätab ta tavaliselt viite Kierkegaardile avatuks mitmetele erinevatele tõlgendustele või isegi pelgalt aimamise valda. Lisaks sellele on Kierkegaardi-Heideggeri uurijate seas laialt tunnustatud asjaolu, et Kierkegaard on Heideggeri kirjutistes tihti kohal ka ilma, et viimane Kierkegaardile otsesõnu osutaks. See on loonud aluse kõnelda Heideggeri *vaikimisest* seoses Kierkegaardiga ning viinud Kierkegaardi otsingutele Heideggeri kirjutistes ka väljaspool eksplitsiitseid viiteid: motiivide ja struktuuride tasandil, nagu ma seda nimetan. Kokkuvõtvalt on see ebaselge viis, kuidas Kierkegaard on Heideggeri kirjutistes kohatav, loonud olukorra, kus Kierkegaardi tähendust Heideggeri jaoks nähakse pidevalt vastuolulisena. On tekkinud märkimisväärne ebakõla, kus ühest küljest peetakse Kierkegaardi Heideggeri jaoks oluliseks allikaks, ent teisest küljest ei ole üldse haruldane Heideggeri uurimustes Kierkegaardi osatähtsust täielikult eirata. Kui aga Kierkegaardi nähaksegi Heideggeri jaoks allikana, siis lähevad arvamused tema mõju

tegeliku suuruse üle lahku. Kuna Heidegger mainib Kierkegaardi eksplitsiitselt seoses üksikute mõistetega (näiteks äng, eksistents ja *Augenblick*), on Kierkegaardi panust Heideggeri filosoofiasse tihti seostatud nende spetsiifiliste teemadega. Ent võiks küsida, kas see on kõik? Kas Kierkegaard on Heideggeri jaoks religioosne kirjanik, kellel on pakkuda vaid üksikuid huvitavaid ideid? Missuguse koha hõivab Kierkegaard täpsemalt Heideggeri kirjutistes?

Pidades silmas nii seda viisi, kuidas Kierkegaard on Heideggeri kirjutistest leitav (asjaolu, et Heidegger eksplitsiitselt nimetab või mainib Kierkegaardi üksnes kohati ja peamiselt ilma edasiste selgitusteta), kui ka teisi probleeme, mis ümbritsevad nende kahe mõtleja suhestumise uurimist (näiteks mõlema mõjutatust ühiste allikate poolt ja hilisemate mõtlejate võimalikku mõju tõlgendustele), kujundas in käesoleva uurimuse jaoks spetsiifilise lähenemise. Nimelt, alustasin Kierkegaardi koha analüüsi Heideggeri loengukursustes Heideggeri konkreetsete loengukursuste põhjaliku uurimisega, lähtudes tema enda probleem-situatsioonist. Täiendavalt otsisin Kierkegaardi kohalolu igas loengukursuses jälitades Heideggeri eksplitsiitseid viiteid Kierkegaardile. Seejärel kasutasin antud viiteid Kierkegaardi kohalolu uurimiseks motiivide ja struktuuride tasandil.

Võttes lähtepunktiks Heideggeri enda probleemsituatsiooni, seisame silmitsi küsimusega 'mis on filosoofia?'. See on küsimus, mille Heidegger oma esimese Freiburgi perioodi erinevates loengukursustes eksplitsiitselt tõstatab. Ta on filosoofia taas-mõtestamise teel. Tema poolt läbi viidud konkreetsetes töös filosoofia otsingutel võib näha kinnitust sellele, mida Deleuze ja Guattari (1994) nimetavad filosoofilise tegevuse tuumaks: filosoofia seisneb mõistete loomises. Enamgi veel, problematiseerides meie tavaarusaamu filosoofiast hästi argumenteeritud kaalutlustest lähtudes, näib Heidegger filosoofias tegutsevat viisil nagu Thomas Nagel (1987) on seda kirjeldanud. Ent ometi avab Heideggeri filosoofia taas-mõtestamise teekond täiesti erineva arusaama filosoofiast. Heideggeri jaoks ei seisne filosoofia mõistete loomises ega ka mitte argumentide vahetamises teatavate piiriprobleemide üle, kuigi mõlemad toodud elemendid on osa tema konkreetsest tööst. Pigem püüdleb filosoofia Heideggeri kohaselt mõistmise enese algupära ja tingimuste järele ning peab seetõttu tärgama sellest, kuidas midagi on konkreetsetel mõistetud. Nõnda keskendub ta filosoofiliste probleemide allikatele ja eriti küsimusele, kuidas need probleemid on püstitatud ning kuidas neile on lähenetud – ligipääsuviisile. Sellest saab Heideggeri jaoks keskne teema tema üha korduvast filosoofia küsimuse kõnetuses.



Vastused sellele eksplitsiitselt tõstatatud küsimusele viivad käesoleva dissertatsiooni kesksete väideteni. Väidan, et Heidegger taas-mõtestab filosoofiat kahes suunas ja annab kaks erinevat kirjeldust filosoofiast. Teisiti öelduna: Heidegger on kahesuunalisel teel. Ta avab oma keskse probleemi kahes suunas ja liigub teel, mis osutab kahele võimalikule suunale. Öelduga ei taha ma väita, et Heideggeri jaoks peab filosoofia taotlema mitmeid valdkondi, vaid seda, et tema jaoks on kaks erinevat ligipääsuviisi sellele, mida filosoofia peab sihtima. Ühelt poolt on filosoofia (sellisena nagu see on täide viidud) filosofeerimine, ligipääsuviis konkreetsetes elusituatsioonides. Teiselt poolt seisneb filosoofia oma teemale kohase ligipääsumeetodi väljatöötamises – see on uurimisviis. Käesolevas doktoritöös näitan, et esimesel Freiburgi perioodil arendab Heidegger oma filosoofiat samaaegselt nendes mõlemates suundades, ning et justnimelt see asjaolu on otsustav selgitamaks Kierkegaardi kohta tema teekonnal. Nagu käesoleva dissertatsiooni erinevates peatükkides väidan ja demonstreerin: Kierkegaard ilmub nähtavale ühes nendest suundadest ja nimelt siis, kui Heidegger uurib võimalust saavutada ligipääs konkreetsetes elusituatsioonides või, nagu ma seda samuti nimetan, ligipääs faktilises elus ja selle kaudu.

Äratundmine, et Heidegger juhib oma filosoofiat kahes suunas ning Kierkegaard ilmneb ühes nendest suundadest, võimaldas selgitada nii vastukäivaid lähenemisi Kierkegaardi võimaliku mõju kohta Heideggeri filosoofiale, kui ka seda, milline on selle mõju ulatus. Esmalt, argumenteerin käesolevas töös, et vaade sellele, missugust rolli Kierkegaard Heideggeri filosoofias mängib, sõltub sellest, milline seisukoht on võetud Heideggeri filosoofiale. Selle tõestamiseks tõstan esile kaks domineerivad lähenemist Heideggerile seoses tema meetodi küsimusega ning näitan, et nende lähenemiste erinevus seisneb selles, milles nähakse Heideggeri filosoofia keset. Järgnevalt (argumenteerides, et Heidegger arendab oma filosoofiat kahes suunas) toon esile, et mõlemad domineerivad lähenemised tema filosoofiale (näitlikustatud Theodore Kisiel'i ja Søren Overgaardi tööde kaudu) rõhutavad üht või teist poolt sellest, mida Heidegger välja pakub. Sel viisil saab selgeks, et Heidegger ise teeb võimalikuks kaks väga erinevat käsitlust oma filosoofiast. Et Heideggeri filosoofiale lähenetakse kahel erilaadsel viisil, sõltuvalt sellest kummale poolele tema kaalutlustest filosoofia üle on antud ülimuslikkus, koos asjaoluga, et Kierkegaard ilmneb ühel nendest pooltest, võimaldab ühtlasi selgitada erinevaid lähenemisi Kierkegaardi rollile Heideggeri filosoofias. Ühelt poolt nähakse Kierkegaardis Heideggeri jaoks olulist allikat, teisalt on Kierkegaardi osatähtsust Heideggeri filosoofiale suuremas osas eiratud. Kuniks on näidatud, et Heidegger ise jätab ruumi erilaadseteks lähenemisteks

oma filosoofiale, on võimalik ühtlasi näha, kuidas Heidegger ise tingib kaks vastukäivat lähenemist Kierkegaardi olulisusele tema jaoks.

Heideggeri Kierkegaardi-viidete analüüs lubab ühtlasi selgelt näha, et viimane avaldas Heideggeri filosoofiale tugevat mõju. Käesolevas dissertatsioonis näitan läbivalt, et Heidegger pöördub Kierkegaardi poole spetsiifilises küsimise sfääris, sõltumata sellest, kellele Heidegger on loengu pühendanud. Samuti näitan, et Kierkegaard ilmneb Heideggeri erinevates loengukursustes hoolimata asjaolust, et läbi oma esimese Freiburgi perioodi teekonna Heidegger aina arendab ja taas-mõtestab oma käsitlust filosoofiast. Seega suunab Kierkegaardi koha analüüs Heideggeri esimese Freiburgi perioodi loengukursustes mind väitma, et Heideggeri jaoks ei ole Kierkegaard pelgalt teekonnal kohatav kaaslane, kellelt ta laenab üksnes mõned mõisted ja teemad, vaid pigem funktsioneerivad Kierkegaardi kirjutised Heideggeri jaoks kesksete inspiratsiooni allikatena, mis puudutab filosoofiat sellisena, nagu see on täide viidud. Kierkegaard ilmneb niipea, kui Heidegger seisab silmitsi keerulise ülesandega anda käsitlus filosoofiast konkreetses elusituatsioonis.

\*\*\*

Käesolev doktoritöö on jagatud kaheksaks peatükiks. Esimeses peatükis käsitlen teemasid, mis on seotud Heideggeri esimese Freiburgi perioodiga ja tema suhestumisega Kierkegaardi. Seletan, mida peetakse silmas Heideggeri esimese Freiburgi perioodi all; osutan Kierkegaardi tekstidele, mis olid Heideggerile kättesaadavad ja spetsiifiliste allikatele, mida on käesolevas doktoritöös kasutatud; tematiseerin Kierkegaardi kohalolu Heideggeri erinevates kirjutistes ja kirjeldan, kuidas Kierkegaardi ja Heideggeri suhestumist on sekundaarkirjanduses tõlgendatud. Minu peamine püüdlus antud peatükis on anda ülevaade probleemidest, mis ümbritsevad nende kahe mõtleja suhestumise uurimist ja joonistada välja selle lähenemise eripära, mille olen valinud otsimaks Kierkegaardi kohta Heideggeri esimese Freiburgi perioodi loengukursustes.

Järgnevad kuus peatükki on pühendatud Heideggeri loengukursustele kronoloogilises järjestuses koondatuna kahte ossa. Antud peatükkide jagamine kaheks põhineb viisil, kuidas Heidegger avab konkreetsetes loengukursustes oma problemaatika ja Kierkegaardi kohalolul nendes loengukursustes. Jagades Heideggeri loengud kahte ossa, oli minu eesmärk tuua selgelt välja nii Heideggeri problemaatika ja selle areng kui ka Kierkegaardi positsioon tema loengukursustes.

Töö esimeses osas keskendun Heideggeri loengukursustele alates aastast 1919 kuni talvesemestrini 1920–1921. Selles osas väidan, et Heidegger võtab ette filosoofia järele

küsimise kahes suunas ning selgitan, kuidas ta seda teeb. Alustades (teises peatükis) loengukursusega *Die Idee der Philosophie und das Weltanschauungsproblem* (KNS 1919, GA 56/57), näitan esmalt, et Heidegger arendab oma filosoofiaotsinguid kahes suunas: ta artikleerib kohase filosoofia ülesande, pakkudes välja kaks erinevat lähenemisviisi. Enamgi veel, väidan, et seda tehes, avab ta ühtlasi tee enda filosoofia tõlgendamiseks kahel erineval domineerivaks kujunenud viisil. Järgnevas kahes peatükis argumenteerin, et oma edasistes loengukursustes võtab Heidegger mõlemad need suunad üksteise järel ette. Esmalt (kolmandas peatükis) näitan, et loengukursuses *Grundprobleme der Phänomenologie* (WS 1919/1920, GA 58) vaatleb Heidegger filosoofia võimalikkust konkreetses elusituatsioonis. Selles loengukursuses on kohane filosoofia määratletud kui intensiivistunud keskendumine ise-ilmale. Ühtlasi mainib Heidegger siin esmakordselt Kierkegaardi. Ta tunnustab Kierkegaardi kui mõtlejat, kes on suutnud tuua elu selle päristise ligipääsuni. Töö neljandas peatükis, mis põhineb esmajärgus loengukursusel *Phänomenologie der Anschauung und des Ausdrucks: Theorie der philosophischen Begriffsbildung* (SS 1920, GA 59) ja loengukursuse *Einleitung in die Phänomenologie der Religion* (WS 1920–1921, GA 60) algusosal, argumenteerin, et järgnevalt pöördub Heidegger filosoofia kui uurimisviisi poole, keskendudes metodoloogia küsimusele. Väidan, et Heidegger kirjeldab filosoofilist uurimust kolme metodoloogilise momendi kaudu: fenomenoloogiline destruktsioon, fenomenoloogiline eksplikatsioon ja formaalne indikatsioon. Olles visandanud need kolm metodoloogilist momenti, pöördun taas kahe domineeriva Heideggeri filosoofia tõlgendamisviisi juurde ja näitan, milles seisneb nende vaheline erinevus. Antud tõlgendused erinevad selle poolest, et nad annavad esmasuse erinevatele Heideggeri poolt välja toodud fenomeni eksplitseerimise tähendussuundadele (*Sinnrichtungen*): suhtetähendusele (*Bezugssinn*) ja täideviiduse tähendusele (*Vollzugssinn*). Minu keskseks väiteks on, et Heidegger ise arendab oma filosoofiat samaaegselt mõlemas eelnimetatud suunas ja loob seega aluse kaheks erinevaks lähenemiseks oma filosoofiale, mis kumbki annavad esmasuse ühele kahest suunast. Seda väidet kinnitan taas käesoleva dissertatsiooni teises osas, milles Kierkegaardi kohalolu saab üha enam silmapaistvaks.

Töö teises osas analüüsin Heideggeri kolme loengukursust aastatest 1921 kuni 1923: loengukursuseid, mis on pühendatud Augustinusele (GA 60), Aristotelesele (GA 61) ja faktilisuse hermeneutikale (GA 63). Demonstreerin, et igas vaatluse all olevas loengukursuses Heidegger taas-mõtestab filosoofia, kaalutledes iga kord kaht ligipääsuviisi, millest mõlemad on omakorda alati edasi arendatud. Keskendudes Kierkegaardi asendile

igaihes neist kolmest loengukursusest, mida analüüsin vastavalt kolmes peatükis, näitan, et Kierkegaard osutub iga kord Heideggeri jaoks oluliseks niipea, kui viimane pöördub andma ülevaadet filosoofiast konkreetses elusituatsioonis. Samuti saab selgeks, et Kierkegaard ilmneb igas loengukursuses olenemata sellest, kellele või millele loengukursus on pühendatud või kuidas Heidegger oma käsitlust filosoofiast on edasi arendanud.

Viiendas peatükis argumenteerin, et eksplitseerides loengukursuses *Augustinus und der Neuplatonismus* (SS 1921) Augustinuse teost *Pihtimused* (Raamat X), on Heideggeril samaaegselt Kierkegaard lakkamatult mõtteis. Demonstreerin, et oma Augustinuse tõlgenduses Heidegger üksnes ei arvesta Kierkegaardiga, analüüsides päristist ligipääsu faktilises elus ja selle kaudu, vaid toetub suures osas Kierkegaardile, ehitades üles oma käsitlust faktilisele elule avatud võimalikkustest. Õeldu tõestuseks teen antud peatükis ekskursi Kierkegaardi teosesse *Surmatõbi*. Lisaks toonitan, et vaadeldava loengukursuse publitseeritud teksti tuleks teha mõödapääsmatu kohandus selleks, et osutada selles sisalduvale tekstiosale, mis on omistatud Heideggerile kui tema enda kirjutis, ent mille puhul tegelikkuses on tegemist tema kokkuvõttega Kierkegaardi teose *Surmatõbi* teisest osast (vt ka Appendix One).

Kuuendas peatükis keskendun Heideggeri loengukursusele *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles* (WS 1921–1922). Näitan, et selles loengukursuses Heidegger tõstatab taaskord filosoofia probleemi kahel erineval viisil. Ta küsib: 1) kuidas toimida filosoofilises uurimuses ja 2) kus lasub filosoofia võimalikkus saavutada ligipääs elusituatsioonile selle täideviiduses. Need erinevad aspektid on esitatud sama küsimuse osadena, ent ometi analüüsitakse neid eraldi. Näidates, et filosoofia probleemi analüüs selles loengukursuses avaneb neis kahes suunas, pakun välja mõneti erineva ülesehituse loengukursuse publitseeritud tekstile. Samuti selgitan Kierkegaardi olulisust Heideggeri jaoks seoses viimase taas-mõtestatud käsitlusega filosoofiast sellisena nagu see on täide viidud. Tõstmaks esile Kierkegaardi rolli Heideggeri käsitluses, teen ühtlasi ekskursi Kierkegaardi teosesse *Ängi mõiste*.

Seitsmendas peatükis analüüsin Heideggeri viimast esimese Freiburg'i perioodi loengukursust *Ontologie – Hermeneutik der Faktizität* (SS 1923). Tematiseerin nii selle, kuidas Heidegger sõnastab hermeneutika tähenduse, kui ka tema käsitluse tõlgendamise konkreetses tööst. Antud peatükis demonstreerin, kuidas Heidegger on mõjutatud Kierkegaardi poolt, kui ta sõnastab seda, mis saavutatakse tõlgendamise konkreetses töös: taas-mõtestatud käsitlus võimalikust ligipääsust faktilises elus ja selle kaudu. Täpsemalt

rõhutan Kierkegaardi panust sellesse loengukursusesse, vaadeldes Heideggeri käsitluse tähelepanuväärseid sarnasusi sellega, mida Kierkegaard väljendab kirjutises, millele Heidegger on eksplitsiitselt viidanud: *The Single Individual [Den Enkelte]*.

Käesoleva dissertatsiooni viimases peatükis (peatükk kaheksa), reflekteerin selle üle, mida Heideggeri esimese Freiburgi perioodi loengukursustest Kierkegaardi otsingute teekond on pakkunud. Küsin, mida see teekond on Heidegger otsingute ja eesmärkide kohta näidanud: millele küsimus 'mis on filosoofia?' lõppkokkuvõttes viitab? Argumenteerin, et see küsimus juhatab kohase ligipääsu probleemini. Lisaks toon välja, et Heideggeri enda lühidad eksplitsiitsed Kierkegaardi tematiseeringud kinnitavad selles dissertatsioonis tehtud keskseid väiteid. Kierkegaard on Heideggeri jaoks oluline impulsside allikas viimase püüdlustes leida ligipääs konkreetses elusituatsioonis. Lõpuks tõstatan küsimuse, milline aspekt Kierkegaardi filosoofias nähtub kesksena Heideggeri huvis tema vastu. Käesoleva uurimuse põhjal teen ettepaneku, et Heideggeri tähelepanu kese seisneb Kierkegaardi meisterlikkuses tõugata lugeja ise küsimise teele. Küsitavuse vajaduse äratundmine on otsustava tähtsusega kui kaalutletakse filosoofiat kui ligipääsuviisi konkreetses elusituatsioonis, mis tõstab mässu fikseeritud määratluste vastu. Läbilõikav kokkupuude Kierkegaardiga tegi Heideggeri jaoks sellest probleemist möödavaatamise võimatuks, otsides vastust küsimusele, mis on filosoofia päristine ülesanne.

(Translation: Karin Kustassoo)



## **Acknowledgments**

Over the years of my path with Heidegger and Kierkegaard, I have been fortunate enough to gain support and advice from a number of people who in different ways have influenced this outcome. I would like to thank each of them for their contribution to the work on this thesis.

First and foremost, my sincerest gratitude goes out to my supervisor Renée van Riessen, who has worked tirelessly at my side through this challenging process. With the highest regard I thank her for teaching me and guiding me towards the possibility of this thesis, showing all the while Kierkegaardian skillfulness in leading “without authority” in the best sense of these words. Similarly, I am utmost grateful to my co-supervisor Rozemund Uljée, whose insightful remarks and thoughtful discussions have been crucial for this thesis. I also wish to thank the members of the graduation committee for their time and for providing me with sagacious comments.

I am indebted to the Archimedes Foundation for funding my PhD studies at Leiden University as well as enabling me to work on my thesis at the University of Copenhagen. Special thanks go to Anthony Runia, who took on the difficult task of correcting an Estonian’s English on the subject of two heedful writers. Additionally, I am thankful to him for his work on the Dutch translations. I am much obliged to Ruth Jürjo and Karineke Sombroek, whose supportive attitude smoothed the way through the formal part of the studies and allowed me to focus on the research.

It also must be noted that this thesis matured over a long period of time and as such is very much a result of diverse encounters along the way. On this note, I am deeply grateful to Arne Grøn, Roomet Jakapi and Eduard Parhomenko for shepherding me through the different stages of my path towards this dissertation. Similarly, I wish to thank the teachers, colleagues and fellow students at the University of Tartu, the University of Copenhagen, Protestantse Theologische Universiteit (Kampen), and Leiden University. Valuable insights were received from Tiiu Hallap, Tõnu Luik, Ülo Matjus, Brian Söderquist, Gerard Visser and Onno Zijlstra. Special thanks for their advice and helpful discussions go out to Maarja Eik, Janar Mihkelsaar, Børge Krag Pimenta Diderichsen, Nicolás V. Esteban, Carlos Miguel Roos and Nathania van den Heuvel.

A significant role in the realization of this thesis was played by all the members of the reading group that set out to discover the young Heidegger at Leiden University. For specific input, I wish to thank Joost Verwijs, Luke Stables, Oshri Hayke and Jozef Majernik. Furthermore, for their plentiful aid in finalizing this thesis my ever-grateful appreciation is owed to Sven Schaepkens and Nora Kindermann: this thesis has gained greatly from your perpetual readiness to plunge into critical discussions without halting in the face of difficulties.

This point would never have been reached without the invaluable support of my family and friends outside the academic world of philosophical studies. Liina Laukus, Moonika Kõressaar and Seren Kivi: thank you for your profound lack of seriousness. I am much obliged to Sofia Björklöf for enduring my endless discussions on the subject of this dissertation and for often being the first reviewer of my writing endeavors. This work would not have seen the light of day without my parents, Luule and Eeri, whose trust in me never wavered. Thank you for who you are! Finally, I would like to dedicate this work to Lea and Liidia: understanding matures within what has been and what is to come.



## Curriculum Vitae

Karin Kustassoo was born in Pärnu, Estonia, April 18<sup>th</sup>, 1983. After having received her gymnasium diploma from Pärnu Hansagümnaasium in 2001, she entered the University of Tartu to study history, and soon after also philosophy. In 2006 she received a degree of *Baccalaureus Artium* by defending the thesis on Heraclitus' *Fragment B 50* in the Department of History and a bachelor's degree in Humanities (Philosophy) by defending a thesis on Kierkegaard's conception of despair in the Department of Philosophy. In 2006 she began her master's studies at the University of Tartu, which she finished *cum laude* in 2008 having defended the thesis "Søren Kierkegaard Martin Heideggeri varajases loengukursuses Augustinus ja neoplatonism" ["Søren Kierkegaard in Martin Heidegger's early lecture course *Augustine and Neoplatonism*"]. In 2009 she started her PhD project on Kierkegaard and early Heidegger at the University of Tartu, combined with master's studies at the University of Copenhagen (Department of Media, Cognition and Communication; Philosophy) where she defended in 2012 the master's thesis "Martin Heidegger's notion of formal indication as particular methodological level of phenomenological explication." In the spring semester of 2011 she was a visiting researcher at the Protestantse Theologische Universiteit (Kampen) in the Department of Systematic Theology, and in 2012 she continued her PhD project – financed by the Archimedes Foundation (*Kristjan Jaak doctoral studies abroad*) – on Kierkegaard and Heidegger at Leiden University. Karin Kustassoo has published several articles on Kierkegaard in Estonian. She held a lecture series on Søren Kierkegaard as a visiting lecturer at the University of Tartu (spring semester 2012). At Leiden University she has for several years led a reading-group focusing mainly on Heidegger's philosophy (including four semesters on Heidegger's *Sein und Zeit*). From May 2015 to April 2016 she acted as a member of the PhD Council of the Institute for Philosophy at Leiden University. During her PhD studies she has presented her work in different conferences as well as co-organized an international conference in Tartu (2013) *Kierkegaard's existentialism in the contemporary understanding*, with which she helped to bring the celebrations of Kierkegaard's 200<sup>th</sup> birthday into Estonia.





